

1925 ile 1961 yılları arasında ve 1980'lerin sonundan günümüze dek sorunun çözümüne yönelik çeşitli raporlar yazıldı. Bunların belli başlıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Raporu (1925)
- Dahiliye Vekili Cemil Uybadın Raporu (1925)
- Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu (1926)
- Vali Ali Cemal Bardakçı Raporu (1926)
- Umum Müfettişi İbrahim Tali Öngören Raporu (1930)
- Fevzi Çakmak Raporu (1931)
- Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay Raporu (1931)
- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu (1931)
- Umum Müfettişi Abdullah Alpdoğan Raporu, 1936
- Başvekil İsmet İnönü Raporu (1935)
- Umum Müfettiş Abidin Özmen Raporu (1935)
- İktidar Vekili Celal Bayar Raporu (1936)
- CHP Azınlıklar Raporu, 1940
- Umum Müfettiş Avni Doğan Raporu (1943)
- Maliye Müfettişi Burhan Ulutan Raporu (1947)
- 27 Mayıs 1960 Doğu Raporu (1961)
- DSP Güneydoğu Raporu (1987)
- SHP Raporu (1990)
- Recep Tayyip Erdoğan Raporu (1991)
- MÇP Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Raporu (1991)
- SHP Nevruz Raporu (1992)
- Adnan Kahveci Raporu (1992)
- ANAP Raporu (1993)
- TBMM Göç Araştırma Komisyonu Raporu (1997,98)
- CHP Demokratikleşme ve İnsan Hakları Raporu (1999)

- Algan Hacaloğlu Raporu, 2000
- DTP Siyasi Tutum Belgesi/ Demokratik Özerklik (2007)
- Saadet Partisi Raporu (2009)
- AK Parti Demokratik Açılım Kitapçığı (2010)

Abdülhalik Renda Raporu, 1925

Dönemin Meclis Başkanı Abdülhalik Renda tarafından 1925 yılında kaleme alınan raporda, Kürtler arasında 'artan milliyetçilikten' duyulan endişe aktarılıyor. 14 Eylül 1925 tarihinde dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye sunulan rapor, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Kürt Sorunu raporu olarak biliniyor.

Bastırılan Şeyh Sait İsyanı'nın ardından doğudaki 10'un üzerinde şehri gezerek paylaştığı izlenimler ışığında Renda, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgede 'Türkleştirme politikası' izlemenin gerektiğini savunuyor.

Kürtlerin kendi dillerini yaşatıyor olmasını milli aidiyete bir darbe olarak gören Renda, Türkçe konuşmaya 'teşvik' için bölgede Kürtçe konuşanlara işlerinde zorluk çıkarılmasını savunuyor. Dilin anahtar rolüne işaret eden rapor, devletin yaklaşımının temellerini oluşturması sebebiyle büyük önem teşkil ediyor.

Ayrıca bölgedeki gizli silahlanmanın da önüne geçilmesi gerektiğini ifade eden Renda, bölgedeki aşiretlerin de zayıflatılmasını istiyor.

Cemil Uybadın Raporu, 1925

Renda'yla birlikte Şark Islahat Planı'nın temelini oluşturan bir diğer rapor ise, aynı yıl Dahiliye Vekili Cemil Uybadın tarafından kaleme alındı.

Diyarbakır (Ergani), Mardin, Siirt, Şanlıurfa (Siverek), Tunceli (Dersim) valileriyle yaptığı görüşmelerde edindiği bilgileri temel alan Uybadın, Şey Sait isyanının bastırılması sürecinde devletin sert tutumunun asayiş sağladığı, ancak bunun halk nezdinde devlete karşı bir tepki oluşmasına sebep olduğu şeklinde bir sorun tespitinde bulunuyor. Bölgedeki Kürtçü hareketin arkasında dış güçleri gören Uybadın, sorunun sürmesinde İngiltere ve Fransa'nın rolüne işaret ediyor. Kürt hareketinin aşamalı olarak Fırat Nehri'nin doğusuna ve sınır dışına sürülmesi gerektiği görüşünde olan Uybadın, Şeyh Sait İsyanı'nda 60 bin silah toplanmasına rağmen, Dersim'de tedbir alınmadığına değiniyor.

Uybadın'ın raporunda yer verdiği Kürt Sorunu'na yönelik çözüm önerileri arasında, zorunlu iskan politikası da var. Uybadın, 'Kürt köylerine Türkleri yerleştirmek', 'Hristiyan azınlıkları bölgeden çıkarmak', 'doğudaki nüfusun batıya göçünün özendirilmesi' ve 'sıkıyönetim ilan edilmesi' gibi politikalarla öne çıkıyor.

1925'te yazılan Abdülhalik Renda ve Cemil Uybadın raporları; Mahmut Esat Bozkurt, Kazım Orbay, Cemil Uybadın ve Abdülhalik Renda tarafından kaleme alınan 1925 yılı tarihli 'Şark Islahat Planı'nı şekillendirmesi açısından büyük önem taşıyor. Aynı yıl Bakanlar Kurulu

tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren plan, hemen öncesinde yazılan iki raporun işaret ettiği gibi doğunun demografik yapısının değiştirilmesi, Kürtlerin doğuya yerleştirilmesini öngören iskan politikası, güvenlik odaklı olarak istihbarat ve ulaşım ağının iyileştirilmesi, güvenlik görevlilerinin, hükümet temsilcilerinin ve eğitim kurumlarının artırılması, Kürtçenin yasaklanması ve çocukların ailelerinden alınarak Türkçe eğitimi verilmesini ve Türklük propagandası yapılmasını öngörüyordu.

1921 yılından itibaren çeşitli bölgelerde güvenlikten iskan politikalarına kadar geniş yetkilerle donatılmış Umum Müfettişliklerinin varlığı, Kürt Sorunu'na yönelik bakışın geçerli olduğu dönemin anlaşılması için önemli bir ipucu niteliği taşıyor. Ulus devlet anlayışının ülke sınırındaki her bir bölgeye nüfuz etmesini hedefleyen ve Tek Partili Dönem'in bitimine kadar varlığını sürdüren bu kurumlar, söz konusu Islahat Planı'nın hayata geçmesinde önemli bir role sahipti.

Atatürk'ün Dersim'de görev yapan pilotlarla pozunu, 1937. [AA]

Hamdi Bey Raporu, 1926

1926 yılında Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in raporu, Dersim bölgesindeki 'olası bir krize' ve bunu engelleyecek 'tedbirlere' odaklanıyor.

Dersim Sorunu'nun Osmanlı Dönemi'ne dayandığını söyleyen Hamdi Bey, giderek 'Kürtleştiği' gerekçesiyle umutsuzluğa kapıldığı bölgenin ancak askeri bir hareket ile 'düzene gireceği' görüşünü savunuyor.

Bölgeyi güvenlik odaklı olarak geliştirmeye yönelik, fabrika kurmak, yol yapmak gibi faaliyetleri nafile girişimler olarak gören Hamdi Bey'in raporu da kendisinden önceki raporlar gibi, hükümet politikalarını değiştirmeye yönelik özeleştirici niteliği taşımaktan çok uzak olmak ve durumu yalnızca asayiş sorununa indirgemekle eleştiriliyor.

Cemal Bardakçı Raporu, 1926

Dönemin Elazığ Valisi olan Cemal Bardakçı'yı kendisinden önce rapor kaleme alan isimlerden farklı kılan, Osmanlı İmparatoru Padişahı Yavuz Sultan Selim döneminden bu yana süregelen sorunun, bölgede devlet eliyle gerçekleşen katliamlara bağlaması. Askeri hareket yerine bölgedekilerin hükümetin iyi niyetine inandırılmasının gereğine inanan Bardakçı, çözümün Dersim'deki sosyo ekonomik sorunların bölgedeki işsizliği ve eğitimsizliği gidermek suretiyle refahı arttırmaktan geçtiğine inanıyor.

Dersim'deki temel rahatsızlıkların bölgedeki Sünnilerin Alevilere yönelik baskısı ve 'Kürt' diye ötekileştirmesinden geçtiğini ifade eden Bardakçı, bölgede Kürtlerin çoğunlukta olduğu bilgisinin doğru olmadığını savunuyor.

Bardakçı'ya göre, Dersimliler, öldürülmekten ve göçe tabi tutulmaktan korkuyor. Silah bırakmalarının sebebini de devletin olası bir müdahalesine yönelik korku olarak açıklıyor.

İbrahim Tali Öngören Raporu, 1930

Umum Müfettişi İbrahim Tali Öngören'in, 1930 yılında rapor haline getirdiği anlatımında sertlik yanlısı ve güvenlik odaklı bir perspektifin izleri görülüyor.

Dersim'in izole edilmesi fikrine taraf olan Öngören, Elazığ'da bulundurulacak ordu birliklerinin isyan eden köyleri bombalamak, köylülerin iskan hakkını elinden almak ve bölge halkının mallarına zarar vermek suretiyle durdurulmasından yana.

Dersim'in köy ağalarının etkisi altında olduğunu altını çizen Öngören, bu kişilerin Dersim'den çıkartılıp Batı'ya göçe zorlanmasını da temel çözüm önerileri arasında sunuyor.

2011'de hükümet Dersim'de yaşananların ardından yazılan ve bugüne dek yayımlanmayan bazı raporları açıkladı. [AA]

Fevzi Çakmak Raporu, 1931

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından ülkenin ilk Başbakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak, yazdığı Kürt Sorunu raporunda, Dersim halkını, 'eşkıyalığı alışkanlık haline getirmiş grup' olarak tanımlıyor. "Dersimliler okşanmakla kazanılmaz" sözleriyle sert tedbir yanlılığını ortaya koyan Çakmak, Hamdi Bey ve Öngören'in söylediği gibi, bölgedeki soruna, Dersimlilere yönelik zorunlu iskan politikaları ve askeri baskıyı artıran yöntemlerini çare olarak sunuyor.

Çakmak'ın 'Kürtlüğün eritilmesi gerektiğini' savunduğu bölgeye 'koloni' muamelesi yapılmasını ve burada bir koloni idaresi kurulmasının gereğini savunduğu bölüm raporun en çarpıcı bölümlerinden biri olarak kayıtlara geçti.

Ömer Halis Bıyıktay Raporu, 1931

Mustafa Kemal'in yanında birçok cephede savaş veren Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay, aynı dönemde konuya değinen Çakmak'ın aksine Dersimlilerin 'eşkıya' olduğu görüşünü reddediyor. Halkın zor şartlar ve ağalık boyunduruğu altında olduğunu savunan Bıyıktay, Dersim'e yapılacak Türklük ve din esaslı bir harekate karşı çıkıyor. Silah yerine serbestliğin aracılığına inanan Bıyıktay, askerin bölgeyi silahsızlaştırmak için hızlı bir çalışma yapamaması durumunda, asıl silahlı grupların güvenlik güçlerinin bulamayacağı noktalara saklanacağı ve hedefin yerli halk olacağı yönünde görüş belirtiyor.

Dersim'in vilayet olması gerektiğini savunan Bıyıktay raporunda, bölgeye yetiştirilmiş memurların gönderilmesi, yol ve köprü inşaatlarıyla hem bölgenin gelişmesi hem de yerli halka istihdam sağlanması gibi silah içermeyen çözümlere yöneliyor.

Ankara Dersimliler Derneği'ne göre 50 bin kişi katledildi. [AA]

Şükrü Kaya Raporu, 1931

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, kendisiyle aynı dönem rapor kaleme alan pek çok ismin tersine, Dersim'e yönelik herhangi bir askeri müdahalenin gerekli olmadığını savunuyor.

Aynı zamanda eski İçişleri Bakanı olan isim, 1931 yılında yazdığı raporda, Dersim'deki sorunun devlet eliyle yaratılmış olduğunu ifade ediyor.

Kaya raporunda, pek çok isimden farklı olarak ağaların baskısı altındaki halkın topraklandırılması ve ağalara bağımlılıklarının önüne geçilmesinin gereğini savunuyor.

Yerli memurların yerine idealist görevlilerini bölgeye tayin edilmesinin gereğini savunan Kaya; yol, okul gibi bölgeyi kalkındıracak adımları da destekliyor.

Olası bir askeri harekettan önce, bölgedeki tüm silahların toplanması, aşiret reislerinin batıya göçünün sağlanması ve bölgeye sığınan kaçak mahkumların yakalanması gerektiğini savunan Kaya raporunda, çeşitli safhalardan oluşan ve yıllarca sürmesi öngörülen bir plana yer veriyor.

Abdullah Alpdoğan Raporu, 1936

Dönemin Tunceli Valisi ve Dördüncü Umum Müfettişi Abdullah Alpdoğan, Dersim'e yönelik askeri bir operasyona destek veren isimler arasında yer alıyor.

Alpdoğan'ın 15 gün boyunca süren Umum Müfettişliği toplantısında paylaşılan raporunda Dersim'de "Hükümetin halkı Ermeniler gibi katledeceği gerekçesiyle" isyan tohumları ekildiğine yer veriliyor. Bölgedeki Türk aidiyeti kurulması ve arttırılması gerektiğini savunan Alpdoğan, bölge halkını 'dağ Türkçesi konuşan' ve 'kendisini Kürt zanneden Türkler' olarak tanımlıyor.

Alpdoğan'ın raporu, Dersim'e yönelik sert müdahalenin çıkış noktası ve hareket planı sayılabileceği için büyük önem arz eden bir metin diye tanımlanabilir.

İnönü, Kürt Sorunu'ndaki sertlik yanlılığıyla biliniyor. [AA]

İsmet İnönü Raporu, 1935

Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasında önemli rol oynayan ve isyanın akabinde sıkı yönetim ilan eden dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün raporunda Dersim'de olanların sorumluluğu devlet politikasıyla ilintilense de çözüm, iskan politikaları ve güvenlik tedbirlerinde aranıyor.

İnönü, bölgedeki sorunun zeminini, hükümetin halka inememesi, bölgedeki toprak ağası baskınlığı ve valilerin politika tutarsızlığı olarak görüyor. İnönü, bu değişkenlerin, Dersimli Kürtlerin soygun gibi suçlar işlediği, 'tekinsiz' bir ortam yarattığı görüşünü savunuyor.

Sorunun çözümünde asker gücünü anahtar olarak gören İnönü, bölgede 'Kürdistan kurulması tehlikesine' vurgu yapıyor. Tam da bu sebepten İnönü de kendisinden önce tespit ve çözüm önerisinde bulunan isimler gibi, bölgeye yönelik askeri operasyonların okullar yoluyla gerçekleştirilecek Türkleştirmeyle desteklenmesi gerektiğini düşünüyor.

Abidin Özmen Raporu, 1935

Umum Müfettişi Abidin Özmen, raporunda "Türk nüfusunun asimile olmasından" ve Ermenistan'daki Markist ve Leninist enstitülerde yapıldığını ifade ettiği Kürtçülükten duyduğu endişeyi dile getiriyor.

Özmen, öncüllerinden farklı olarak 'Kürtçülük' meselesini Suriye, ABD ve Rusya başta olmak üzere pek çok yabancı ülkenin desteğiyle oluşan bir sorun olarak görüyor.

Kürtlerin giderek artması endişesiyle yola çıkan isim, iskan politikaları, Türkçe eğitim, doğu bölgelerine özel öğretmenlerin gönderilmesi gibi önerilerin yanı sıra, daha önce telaffuz edilmemiş iki fikre daha yer veriyor: Türk erkeklerin Kürt kızlarıyla evlendirilmesi ve devşirme usulüyle çocukların ailelerinden alınıp ayrı yetiştirilmesi.

Sorunun çözümünün asimilasyon olduğunu savunan Özmen, raporunun sonunda meselenin zamana bırakılmamasına ve derhal çözümüne vurgu yapıyor.

Celal Bayar Raporu, 1936

Daha sonraları başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacak İktisat Vekili Celal Bayar, 1936 yılında yazmış olduğu raporuyla, Kürt Sorunu'na, kısa bir süre önce bölgeyi inceleyen İnönü'den çok farklı bir tutumla yaklaşıyor. Bölgedeki sorunun vatandaşla devletin arasına girmiş olan ağalık sistemi olduğuna işaret eden Bayar, bölgede suç işleyenlere yönelik cezalandırma politikalarının kurunun yanında yaşın da yanmasına sebep olması ihtimaline değiniyor.

Doğu illerindeki otorite boşluğunun Cumhuriyet'in kuruluşunun çok öncesine dayandığını ve bu hassas soruna yönelik herhangi bir müdahalenin büyük hassasiyetle yapılması gerektiğini söylüyor.

Bölgeye deneyimli memurlar gönderilmesi gerektiğini savunan Bayar, bölgedeki ulaşım sorununun çözülmesinin öncelikli olduğunu düşünüyor. Sosyoekonomik yapının da önemine değinen iktisat vekili, köylünün toprak sahibi yapılması gerektiği ve bölgedeki ağalık sisteminin gücünün kırılması gerektiğini söylüyor.

Bayar ayrıca kendisinden önceki hiçbir raporda yer verilmeyen bir öneriyi dile getiriyor: Evlerinde çok vakit geçiren halkın el sanatlarına yönlendirilmesi. Ayrıca, henüz sanayileşmeye elverişli koşulların oluşmadığı bölgede, hayvancılık ve tarımın geliştirilmesi gerektiğine değiniyor.

CHP Azınlıklar Raporu, 1940

Yazarı ve yazılış tarihi bilinmeyen, ancak 1940 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) sunulan rapor, şimdiye kadar kaleme alınan pek çok raporla benzer bir perspektife sahip. Söz konusu rapor, Kürt Sorunu'nun çözümünde zorunlu iskan politikası ve asimilasyonla Türkleştirmenin gereğini savunuyor. Dil sorunun çözümüne öncelik verilmesi gerektiği savunulan raporda, bunun bölgeye yatılı okullar inşa edilmesi, Kürtçe bilen öğretmenlerin köy enstitülerine dahi alınmaması gibi sert çözüm önerilerine yer veriyor.

İlkokul öğretmeni yetiştirmek üzere açılmış olan Köy Enstitüleri 1940'tan 1954'e kadar faaliyet gösterdi. [AA]

Avni Doğan Raporu, 1943

Birinci Umum Müfettişi Avni Doğan, 1943 yılında hazırladığı raporu, Abdülhalik Renda ve Cemil Uybadın'ın raporlarına dayandırıyor. Doğan'ın raporundaki "Cumhuriyetin Doğu'ya yerleşmesi, medeni milletlerin Afrika'ya yerleşmesi gibidir" cümlesi metnin en çarpıcı ifadelerinden biri olarak göze çarpıyor.

Doğan'ın raporu, kısa vadede bölgeye gönderilecek memurların şartlarının iyileştirilmesi, jandarma ve güvenliğin artırılması ve okullara bölge dışından öğretmen takviye edilmesi gibi 'önleyici' önerilerden oluşuyor. Ancak Doğan, uzun vadede izlenecek yolun şiddet içermemesi gerektiğinin altını çiziyor.

Doğan'ın aktarımında bir diğer dikkat çeken bölüm ise uzun vadeli çözümlerin 60-70 yıllık bir süreci kapsadığı kısmı. Doğan, bölgedeki çözümün anahtarı saydığı Türkleştirmenin çok uzun yıllar boyunca, yumuşak bir yöntemle uygulamaya koyulmasını savunuyor.

Burhan Ulutan Raporu, 1947

Maliye Müfettişi Burhan Ulutan, 1947 yılında kaleme aldığı raporunda, sorunun çözüm aracının silahlı kuvvetler, yönteminin de şiddet olmadığını altını kesin olarak çiziyor. Sınırların değişmemesi için bölge halkıyla devlet arasında yakınlık sağlanmasını savunan Ulutan, bölgede güç sahibi olan ağaların Irak ve İran'la yakın ilişkide olmasının sınır güvenliğine büyük bir darbe olduğu görüşünü aktarıyor.

Halkın devletten güler yüz ve iyi muamele beklediğini belirten Ulutan bölgeye, 'hırsız ve zalim' memurlar yerine iyi yetişmiş görevlilerin atanmasını gerekli görüyor. Başka bir deyişle Ulutan, şiddet siyasetine son verilmesi gerektiğini savunuyor.

27 Mayıs Raporu, 1961

1960 Darbesi'nin etkisi altında kaleme alınmış ve dönemi içerisindeki en keskin görüşlere sahip raporun en çarpıcı yargılarından birisinin "Kürt meselesi yoktur" cümlesi olduğu söylenebilir. Rapor, Doğu'daki soruna "Kendini Kürt sanan Türklerin meselesi" diye bakıyor.

1961 yılında kaleme alınan rapor, öncüllerinden çok daha bir sert iskan politikasını savunuyor. Bölgede asimilasyon politikasına hız verilmesi gerektiğini belirten rapor, Türklerin doğuya, Kürtlerin ise batıya yerleştirilmesini gerekli görüyor. Bölgenin Irak Kürtleriyle ilişkisinin kesilmesinin önemine işaret eden rapor, fabrikalar kurulması suretiyle bölgenin ekonomik anlamda güçlendirilmesini savunuyor.

Bölgeye yatılı okullar kurulması gerektiğinin savunulduğu raporda, güvenliğin sağlanabilmesi için bölgenin ulaşım bakımından iyileştirilmesi gerekliliği aktarılıyor. Raporda, öncüllerinden

farklı olarak yer alan "akademik işler" bölümü dikkat çekiyor. Bu başlık, "Kürtlerin Türk olduğunu kanıtlayan" çalışmalara öncelik verilmesini destekliyor.

DSP Güneydoğu Raporu, 1987

Demokratik Sol Parti'nin 1987 yılında yayınladığı raporun ana fikrini, parti başkanı Bülent Ecevit'in bölgedeki güvenlik sorununun ancak güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, sosyo-ekonomik çözüm planıyla çözülebileceği görüşü net şekilde ortaya koyuyor.

Bölgedeki sorunun feodal yapıyla ilintili olduğunu savunan rapor, sıkı yönetim gibi baskıcı yöntemler yerine, bölgede her yönden iyileştirici etki sağlamanın hedeflenmesi gerektiğine işaret ediyor.

BDP İl Başkanı Çelik ve beraberindeki iki kişinin emniyetteki sorgusu sürüyor.

1984'ten bu yana Türk asker PKK'ya karşı mücadele verdi. [AA]

SHP Raporu, 1990

Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin (SHP) 1990 yılında yayınladığı rapor, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sorunun ayrılıkçı silahlı grupların yanı sıra, yanlış hükümet politikaları sebebiyle artarak sürdüğü görüşünü savunuyor. Bölgedeki anadil yasağına dikkat çeken rapor, sorunların demokratik bir yöntemle çözülmek yerine, baskının artırılması yoluna gidildiğine işaret ediyor.

Herhangi bir etnik grubun diğerine göre daha avantajlı olmadığı bir yurttaşlık tanımının hayata geçirilmesi gerektiği savunulan rapor, çözümü ekonomi politikalarında yapılacak değişimde görüyor. Rapor, bölgesel kalkınma için orta ve uzun vadedeki hedeflerin detaylıca belirlenmesini ve özel istihdam projelerinin hayata geçirilmesini destekliyor.

Ekonominin yanı sıra, devletin 'terör örgütlerine' yönelik tutumunda değişiklik yapması gerektiği belirtilen raporda, yönetimin bölge halkını silahlı örgütlere karşı yanına çekmesi öneriliyor.

Rapor ayrıca, çözüm için anayasadan başlayarak, olağanüstü hal kanunundaki kısıtlamaların kaldırılması ve tutukluluk süre ve koşulları başta olmak üzere pek çok konuda olumlu adım atılmasını destekliyor.

Kürt Sorunu'nu daha önceki raporlardan farklı olarak güvenlik ve ekonomi alanlarının dışında da inceleyen rapor, bölge halkının anadilde konuşma ve eğitim alma gibi hakları elde etmesi gerektiğini bildiriyor.

Recep Tayyip Erdoğan Raporu, 1991

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, 1991'de Refah Partisi İstanbul İl Başkanı'yken hazırladığı raporda, daha önce 'Şark Sorunu' diye nitelendirilen sorunun aslında 'Kürt Sorunu' olduğu tespitine yer veriyor. Sorunun çözümünde resmi ideoloji ve devletin tutumunu

sorgulayan Erdoğan, Kürtlerin etnik kökenleri sebebiyle çektikleri acının teleffuz edilebilmesinin çözüme giden ilk adım olduğu görüşünde.

Kürtlere, dillerini öğrenme gibi kültürel hakların tanınması gerektiğini savunan rapor, anadilde eğitimin de önünün açılmasının gereğini vurguluyor. Raporunda, Kürtlere, Türklerle ortak paydaları olan İslam üzerinden ulaşılabileceğini savunuyor.

Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye Cumhuriyeti'nden kopmak istemediğini vurgulayan rapor, çözümün şiddet ve baskıdan değil birleştirici bir tutumdan geçtiğine vurgu yapıyor.

MÇP Doğu ve Güneydoğu Anadolu Raporu, 1991

Muhafazakar Parti'nin 30 Kasım 1985 tarihinde adının değiştirmesiyle kurulan ve sekiz yıl boyunca faaliyet gösteren Milliyetçi Çalışma Partisi'nin kamuoyuyla paylaştığı tek çalışmasında PKK, ABD ve Batılı ülkelerin Anadolu'yu ele geçirmek için yarattıkları bir güç olarak görülüyor.

Doğu ve Güneydoğu'daki sorunu ekonomik olarak yorumlayan parti, raporunda, Kürt diye bir etnik kimlik ve Kürtçe diye bir dil olmadığını savunuyor.

Kürtlerin Türklerden geldiğini savunan parti, Kürt Sorunu'nu 'suni' olarak yorumluyor ve çözüm önerilerinde yalnızca ekonomiyi eleştiren bir stratejiyi hedefliyor.

Adnan Kahveci Raporu, 1992

Dönemin başbakanı [Turgut Özal](#) tarafından 1988 yılında getirildiği maliye bakanlığı görevi sırasında bir rapor kaleme alan Adnan Kahveci, silahlı faaliyetlerin, demokratikleşme adı altında verilen hak ve tavizlere rağmen sona ermeyeceğini savunuyor.

Türkiye'nin gerekli demokratik olguluğa erişmediğini savunan Kahveci, "Terör ile demokratikleşmeyi birbiriyle ilişkilendirmek en büyük hatadır" diyor.

Kürtlere talep ettikleri demokratik hakların sağlanmasının mühim olduğunu söyleyen Kahveci, sıkı terör yasalarının Avrupa'nın bazı ülkelerinde olduğu gibi uygulamaya koyulması gerektiğine vurgu yaparak silahlı faaliyetle Kürtlerin taleplerini net bir biçimde ayırıyor.

Kahveci ayrıca, bölünme endişesi taşımak yerine bölgenin ekonomik olarak geliştirilmesi önerisine de yer veriyor.

Cizre'de Nevruz yıllar sonra coşkuyla kutlandı. [AA]

SHP 'Newroz' Raporu, 1992

Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin 'Newroz Raporu', 1992 yılı Nevruz kutlamalarında, güvenlik güçlerinin sivil halka ateş açtığı olaylarla ilgili tespit ve çözüm önerisi kaynağı olarak yazıldı. Askerin tek taraflı saldırısı mı yoksa karşılıklı çatışma mı olduğu tartışmalı

olayların ardından, SHP ekibi Kürtlere yönelik pek çok özgürlüğü savunan çözüm önerileri sıralıyor. Bunlar arasında, olağanüstü hal, bölge valiliği ve köy koruculuğun kaldırılmasının yanı sıra, Kürtçe öğrenmenin, Kürtçe yayın yapmanın ve demokrasiyi destekleyen bölge yönetimlerinin önünün açılmasının gereği savunuluyor. Raporunda, 'propaganda suçunun' kaldırılması tavsiye ediliyor.

Rapor, devletin bölgeye yatırım yapması ve bölgedeki işsizliğe çözüm getirmesinin önemine de yer veriyor.

ANAP Raporu, 1993

Anavatan Partisi'nin, 1993 yılında kaleme aldığı Kürt Raporu, Kahveci'ye benzer şekilde 'teröre' karşı sert tedbirler alınmasını, ancak bölge halkına haklar tanınmasını savunuyor.

PKK'nın Siirt'in Eruh ve Hakkari'nin Şemdinli ilçelerinde, 1984 yılında düzenlediği saldırılar ve sonrasında, 19 Temmuz 1987 tarihinde başlatılan 'Olağanüstü Hal' uygulamasına son verilmesi gerektiğini savunuyor.

Buna karşılık parti, öncelikli saydığı güvenlik konusunda çeşitli sıkı tedbirleri destekliyor. 1993 tarihli raporda, valilere yeni yetkiler verilmesi, Güvenlik Müsteşarlığı kurulması, terörle mücadele eğitimi görmüş polis ve jandarma sayısının artırılması, PKK için özel tip cezaevleri inşa edilmesi gibi tedbir önerilerine yer veriliyor.

Refah Partisi Güneydoğu Raporu, 1994

Refah Partisi'nin 1995 seçimleri öncesi yayınladığı raporda, henüz çözülemediği belirtilen 'terör sorununa' ilişkin durum tespitleri ve çözüm önerilerine yer veriliyor.

RP'nin raporunda, olağanüstü halin kaldırılması ve istihdam sorunun çözülmesi gibi öncüllerinin de yer verdiği çözüm önerilerinin yanı sıra, Kürtçe radyo ve televizyon yayını yapılması gibi öneriler getiriliyor.

TBMM Göç Araştırma Komisyonu Raporu, 1997-98

1997 tarihli TBMM Göç Araştırma Raporu, metnin kaleme alınışından bir yıl önce, dokuz CHP'li milletvekilinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bazı yerleşimlerin boşaltılmasının ardındaki gerekçeleri araştırma çabasının eseri olarak ortaya çıktı.

Rapor, temel olarak 3 bin 428 yerleşim bölgesinde bulunan 57 bin 314 hanedeki, 378 bin 335 kişinin göç ettiğini ortaya koyuyor. Rapor, bu olgunun arkasında bulunan başta ekonomi ve güvenlik olan çeşitli sebeplere değiniyor.

CHP'li milletvekilleri, kaleme aldıkları metinde yerleşim birimlerinin boşaltılması uygulamasına son verilmesi, göçe tâbi tutulanlara tazminat ödenmesi, OHAL'in sona erdirilmesi ve TBMM bünyesinde kalıcı bir göç komisyonu kurulması gibi öneriler de bulunuyor.

Rapor, göçle sonuçlanan ve dönemin en önemli sorunlarından biri olan Kürt Sorunu'nun sivil irade olmadan çözülmesinin imkansız olduğu gibi tespitlerde bulunması açısından büyük önem teşkil ediyor.

CHP Demokratikleşme ve İnsan Hakları Raporu, 1999

CHP Merkez Yürütme Kurulu üyesi Algan Hacaloğlu'nun başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanan rapor, Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkının yaşadığı 'mağduriyetin' sebep ve çözüm önerilerine yer veriyor.

DOSYA: KÜRT SORUNU

Bölgede şiddetin, eşitsizlik, hukuksuzluk ve kuralsızlığın hüküm sürdüğünün altının çizildiği raporda, 'polis devleti' görüntülerinin halk arasındaki güvensizlik ortamını körüklediği belirtiliyor. Birliğin ancak din veya ırktan bağımsız şekilde sağlanabileceğine değinen rapor, 'sosyal demokrasinin' yapıcı rolünün altını çiziyor.

Yargı sisteminde ve kanunlarda önemli değişiklikleri savunuyor ve ölüm cezasının koşulsuz olarak kaldırılması gerektiğini ifade ediyor.

Söz konusu rapor, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden (DGM), olağanüstü hal uygulamaları ve illegal istihbarat birimi diye adlandırdığı JİTEM gibi baskı aracı olan ve insan haklarına aykırı saydığı pek çok kurum ve uygulamanın sonlanması taraftarı olması açısından da önem arz ediyor.

Algan Hacaloğlu Raporu, 2000

1992 yılında insan hakları üzerine rapor yazan komisyonun başındaki isim olan Hacaloğlu, bir yıl önceki raporla büyük tutarlılıklar içeren yeni bir 'demokratikleşme' belgesine imza attı.

Çoğulcu demokrasinin hayata geçemediğini savunan rapor, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sicili, askerler ve silahlı grupların kan dökmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hak mahrumiyeti, köy boşaltmaları uygulamalarının sürmesi ve anti-demokratik kurum ve uygulamalarının kaldırılması önerisinin yanı sıra, yeni bir anayasa yazılması tavsiyesiyle dikkat çekiyor.

DTP Siyasi Tutum Belgesi, 2007

Demokratik Toplum Partisi'nin 8 Kasım 2007 tarihinde yayınladığı belge, Kürt Sorunu'nun çözümünde Halkın Emek Partisi'nden (HEP) doğan oluşumların yayınladığı belgeler arasında en net ve detaylısı oldu. Söz konusu belge, son döneme kadar Kürt Sorunu'nun çözümü adına yapılan tartışmalarda önemli bir tez olarak karşılaşılabilecek nitelikte.

Bunlardan birisi, belgenin önemine vurgu yaptığı 'Türkiyelilik üst kimliği' oldu. Parti, yerel yönetimleri güçlendirmeyi amaçlayan 'demokratik özerklik' fikrinin de savunucu oldu. Kültürel farklılıkların ifadesi önündeki engellerin kaldırılmasının gereğini savunan parti, bunun da sağlıktan güvenliğe toplumu ilgilendiren tüm konularla yetkilenmiş bölge meclislerinin kurularak gerçekleşeceğini söylüyor.

Öncüllerinin olduğu gibi, Doğu ve Güneydoğu'da ekonomik kalkınmayı da zorunlu gören parti, göç sorununun çözümü için ekonomik alt yapının oluşturulması gerektiği yönünde görüş belirtiyor. DTP, bölgedeki refahın ancak işsizlik, eğitim, kadın ve sağlık sorunlarının çözüme ulaşmasından geçtiğini ifade ediyor.

Saadet Partisi Raporu, 2009

Milli Görüş Hareketi'nin Fazilet Partisi'nden sonra kurulan son partisi SP'nin 2009'da yayınladığı belge, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da süregelen sorunu "kirli bir oyun" olarak niteliyor ve bu sorunun acil bir şekilde çözümünün gereğini savunuyor. Kürt ve Türkler için "aynı medeniyetin varisleri" diyen parti, ırkçılık karşıtı net bir tutum sergiliyor.

Türkiye'de değişimin ancak anayasal değişiklikleri de kapsamak suretiyle gerçekleşeceği ifade edilen raporda, insan hakları da önemli yer tutuyor. Türkiye'deki hukuki uygulamalar sebebiyle 18 yaşın altındaki pek çok sayıda kişinin "terör örgütüne yardım ve yataklık" suçlamalarıyla 10 yıla yargılandıklarına değiniyor, söz konusu maddelerin derhal değiştirilmesi gerektiğini belirtiyor.

Sorunun anahtarını itidalde gören SP, hükümetin daha yumuşak bir tavır ve söylem geliştirmesini, sorunun çözümünde de hükümetin değil devletin taraf alınması gerektiğini dile getiriyor. Parti her şeyden önce, Kürt Sorunu'nun demokratikleşme sorunu olarak algılanmasının iyi bir başlangıç olacağı şeklinde görüş bildiriyor.

Kitapta, açılım süreci soru cevap şeklinde anlatılıyor.

AK Parti Demokratik Açılım Kitapçığı, 2010

2002 yılından beri iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi, Kürt Sorunu üzerine bilinen herhangi bir rapor yayınlamasa da, 2010 yılının başında soruna çözüm olarak getirdiği 'demokratik açılım' sürecini anlatan 133 sayfalık bir kitap yayınladı.

Halkı bilgilendirme amacıyla kaleme alınan belgede AK Parti, öncelikli olarak kültürel yeniliklere yönelerek, farklı lehçe ve dil kurslarının teşviği, devlet tiyatrolarında Kürtçe oyun sergilenmesi ve bölge isimlerin halk çoğunluğunun isteğine göre değiştirilmesi gibi değişiklikleri hedeflediğini açıkladı.

Orta vadede siyasi değişiklikleri hedefleyen parti, hukuki ve kurumsal değişiklik hedefleri olduğunu aktardı. İktidar partisi, siyasi partilerin farklı dil ve lehçelerde propaganda yapmasının önünün açılması, İnsan Hakları Kurumu kurulması, BM'nin işkenceye karşı olan protokolünün imzalanması ve bu sorunun uygulamadan da kalkması için destekleyici

önlemler alınması gibi hedefler belirledi. Parti, Türkiye'nin içinde bulunduğu yeni anayasa yazılması hedefini de söz konusu metinde telaffuz etti.

AK Parti'nin 'açılım süreci' olarak tanımladığı süreç, ekonomik yatırımlar, idari ve hukuki değişiklikler ve çeşitli kültürel adımları kapsarken; anadilde eğitim gibi halen tartışma konusu olan konuları kapsamıyor.

Kaynak: Al Jazeera

Celal Bayar - Şark Raporu.pdf

Celâl Bayar'ın 1959'da hazırlattığı Kürt raporunda bakın kimler var!

18 Mart 2012 Pazar, 13:35:43 Güncelleme:14:02:04

Murat Bardakçı

Murat Bardakçı

Türkiye'nin bir zamanlar çok önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamının ailesi, ellerinde bulunan özel arşivinin bir bölümünü geçenlerde bana verdiler. Kendilerine teşekkür borçlu olduğum bu aileden gelen evrak arasında, Celâl Bayar'ın 1959'da cumhurbaşkanı olduğu sırada hazırlattığı bir "Kürt raporu" da vardı.

Devlet Arşivleri'nde 70 küsur seneden buyanamuhafaza edilen "DersimBelgeleri"nin üzerindeki "gizlilik" derecesi kaldırıldı. Evrakın araştırmacılar tarafından bundan böyle kullanılabilmesi duyuruldu ve bazı belgeler, Dersim harekâtı ile ilgili olarak açılan tazminat davalarına da kanıt olarak gönderildi. Dersim olayları ve Türkiye'deki Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili bu yeni belge yağmuru modasından geri kalmak istemedimve geçtiğimiz günlerde bana ulaşan özel bir arşivde bulunan bir belgeyi yayınlamak için yeni akıma uyandırdım... Sözümlü ettiğimözel arşivin öyküsü, kısaca şöyle: Geçmişte uzun seneler resmî görevlerde ve çok önemli bakanlıklarda bulunmuş rahmetli bir devlet adamının ailesi, büyükbabaları olan bu devlet adamının hâlen kendilerinde bulunan arşivindeki bazı belgeleri birmüddet önce bana verdiler.

HER TÜRLÜ BİLGİ VAR

Bu özel arşivde, 1950'ler ve 60'lar Türkiye'sinin artık tarih kitaplarına intikal etmiş olan bazı iç ve dış güvenlik konuları ile özellikle de Kürtçülük faaliyetleri ve sol hareketler hakkında ayrıntılı bilgiler ve raporlar vardı. Bugün bir bölümünü yayınladığımrapor da, bu devlet adamının özel arşivinde idi. Ancak, dün, bu yazıyı yazmadan önce evrakı bana veren aileden isimlerinden bahsetme konusunda henüz izin almamış olduğum için, evrakın asıl sahibi olan devlet adamının ismini vermeyecek, ailesine teşekkürlerimi tekrarlamakla yetineceğim... Türk siyaset hayatının bir zamanlar en güçlü isimlerinden olan devlet adamının evrakı arasında, 1959'da zamanın cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın emri ile hazırlanan "Türkiye'de Bugünkü Kürtçülük Fikir ve Cereyanının Doğuşu" başlıklı bir rapor da bulunuyor. Raporun üzerine zımbalanan etikette "İşbu rapor Sayın Reiscumhur Hazretleri'nin emirleriyle not halinde hazırlanmış ve kendilerine takdim olunmuştur" deniyor. Raporda yazılanların bir kısmını bu sayfadaki kutularda okuyabilirsiniz...

'NEFRET TARİHÇİLERİ'NE ÖRNEK

Daha önce de söylemiştim: Türkiye'de son senelerde ortaya yeni bir tarihçi grubu çıktı... Devletin geçmişte yaptığı herşeyi eleştiriyor, hattâ küfrediyorlar ve "nefret tarihçiliği" yapıyorlar... "Nefret tarihçileri"nin ortak özelliklerinden biri de ortaya belgelere dayalı yeni bir araştırma koymamak ama 1930'larda çok az sayıda basılmış bazı "hizmetemahsus" kitapları 70 küsur senelik aradan sonra "Devletin gizli arşivini keşfettik" iddiası ile tekrar yayınlamak ve bu işi "araştırmacılık" zannetmek! Mâlum"nefret tarihçileri"imiz, bugün bu sayfada yer alan raporu okurlarsa, "ilk kez yayın"ın ne demek olduğu konusunda belki bir fikir edinebilirler...

İktidarın milletvekilleri bile 'Kürtçü' diye listeye alınmış